

vejledning i

B E V A R I N G

af bygninger, bebyggelser og byområder

Grønlands Hjemmestyre

1990

INDHOLD

Forord	
Brugervejledning	

GENEREL DEL

Kultur minder	
Bevaringsinteresser	
Træk af byernes historie	
Træk af den bygningshistoriske udvikling	

TEORETISK DEL

Bevaringsværdier	
Arkitektonisk værdi og historisk kildeværdi ...	
Miljøværdier	
Arkitektonisk og historisk miljøværdi	
Fredningsværdier	
Tilvejebringelse af plangrundlag	

LOVGRUNDLAGET

Lovgrundlaget for planlægning	
Bestemmelser af særlig betydning for planlægning med bevarende sigte	
Forholdet mellem lovgivninger med bevarende bestemmelser	
Lovgrundlaget for fredning	

PRAKTISK DEL

Valg af styringsinstrumenter	
Plangrundlaget for bevaring i en områdeplan ...	
Områdeplanens opbygning	
Eksempler på lokalplaners vedtægtsdel	
a. et ældre byområde	
b. et nyere byområde	

FORORD

Under indtryk af den omdannelse af byerne, der finder sted i disse år, har økonomidirektoratets planlægningskontor i 1989 iværksat en kortlægning og vurdering af bevaringsinteresserne, der knytter sig til bygninger, bebyggelser og bydele.

Sigtet med undersøgelsen har været at tilvejebringe et grundlag for formuleringen af landsplanmæssige rammer for bevaringsinteressernes varetagelse i kommuneplanlægningen.

Bevaringsinteresserne er udtryk for den betydning bygninger og andre fysiske anlæg tillægges som kulturminde. Kulturminerne er håndgribelige vidnesbyrd om den samfundsmæssige udvikling, og deres bevaring kan bidrage til befolkningens forståelse af landets historie og oplevelsen af egen identitet.

Under Landstingets efterårssamling 1989 har landsstyret tilkendegivet, at man vil fremsætte forslag om en landsplanmæssig hovedretningslinie, hvorefter kommunalbestyrelserne pålægges at tage stilling til sikringen af de by- og bygningsmæssige bevaringsværdier i kommuneplanlægningen.

Økonomidirektoratets planlægningskontor påregner i løbet af sommeren 1990 at afslutte kortlægningen og vurderingen. For hver by vil foreligge et notat, hvori der redegøres for bevaringsinteressernes karakter og omfang.

I overensstemmelse med den procedure, der i loven om arealanvendelse og planlægning er foreskrevet for til-

Forord

vejebringelse af landsplanmæssige retningslinier, er by-notaterne forelagt kommunalbestyrelserne til orientering og kommentar.

Flere kommunalbestyrelser har i deres kommuneplan og i lokalplaner allerede taget stilling til bevaring af bygninger, bebyggelser og bydele. Det er imidlertid det generelle indtryk, at man ikke i tilstrækkelig grad har fået præciseret, hvori bevaringsinteresserne består, ligesom bestemmelserne i lokalplanerne ikke altid er rimeligt afklarede i forhold til planlægnings sigte.

Formålet med den foreliggende vejledning har blandt andet været:

1. at fremlægge det teoretiske grundlag for bevaringsarbejdet, herunder kriterierne for udpegning af bevaringsområder,
2. at gennemgå de bestemmelser i loven om arealanvendelse og planlægning og i bekendtgørelsen om kommune- og områdeplanlægning som har betydning i forbindelse med en planlægning, der har bevarende sigte, samt
3. at illustrere praktiske fremgangsmåder, der kan være anvendelige i planlægningsarbejdet

Vejledningen giver ikke bindende forskrifter for fremgangsmåder og indhold af den bevarende planlægning på kommuneplan- og områdeplan-niveau. Vejledningen er i første række tænkt som et værktøj for de kommunale

teknikere.

På baggrund af vejledningen - og med de foreliggende notater for byerne som eksempler - skulle det være muligt i den igangværende kommuneplanlægning lokalt at tage stilling til sikringen af bevaringsinteresserne i bygderne.

Vejledningen har været forelagt Kultur-og undervisningsdirektoratet, Grønlands Landsmuseum, Bygningsfredningsrådet samt De grønlandske kommuners landsforening.

BRUGERVEJLEDNING

Vejledningens emne er planlægning med bevarende sigte.

Vejledningen er opdelt i fire hovedafsnit.

GENEREL DEL giver et overblik over emnet kulturminder og præsenterer synspunkter på, hvorfor bevaringsværdige kulturminder bør opretholdes, og hvordan.

Bevaringsinteresserne defineres i forhold til den fysiske planlægning, byplanlægningen. Gennem en nærmere beskrivelse af byernes historie og den bygningshistoriske udvikling indkredses bevaringsværdierne.

TEORETISK DEL indeholder en gennemgang af de værdibegreber, der ligger til grund for bevaringsarbejdet.

Hvad er det for værdier, som skal være tilstede, for at en bygning, en bebyggelse eller et byområde bliver tillagt værdi og betegnet som bevaringsværdigt eller fredningsværdigt.

Al planlægning hviler på et plangrundlag. Plangrundlaget tilvejebringes gennem en systematiseret arbejdsproces. Plangrundlagets indhold og arbejdsprocessens forskellige faser beskrives.

LOVGRUNDLAGET er afgørende for, hvilke regulerende bestemmelser planer kan indeholde, når det gælder regulering af bygninger og byområder med henblik på bevaring.

I lovgennemgangen fokuseres på lovgivningen om arealanvendelse og planlægning. Fredningsloven er et andet aktuelt styringsinstrument.

Brugervejledning

PRAKTISK DEL er kan betragtes som en kort sammenfatning af de forgående afsnit.

Her samler interessen sig om samspillet mellem de forskellige styringsinstrumenter og deres brug. De særlige krav til plangrundlaget og principperne for opbygningen af de retsligt bindende områdeplaner gennemgås.

Vejledningen afrundes med to eksempler på vedtægtsbestemmelser der kan anvendes i lokalplaner med bevarende sigte.

For den, der skal arbejde med vejledningen, **tilrådes det**, at læse den GENERELLE DEL først, for derigennem at få et overblik over emnet. Derefter vil den PRAKTISKE del med sine anvisninger, kunne sætte læseren på sporet af egne behov.

LOVGRUNDLAGET vil mange teknikerere være bekendt med på forhånd. Dog vil de særlige bestemmelser, der åbner mulighed for reguleringer i en områdeplan, være nyttige at sammenholde med eksemplerne på forslag til vedtægtsformuleringer.

Endelig må den TEORETISKE DEL betragtes som et tilbud til fordybelse. Når denne del er medtaget i vejledningen, er det ud fra ønsket om i en samlet fremstilling af emnet bevaring, at klargøre begreber og teorier.

Opmærksomheden henledes på, at de to afsnit: TRÆK AF BYERNES HISTORIE og TRÆK AF DEN BYGNINGSHISTORISKE UDVIKLING ikke giver sig ud for at være dækkende. Dertil

er det materiale, som ligger til grund for fremstillingen for mangelfuldt. Blandt andet savnes en grønlandsk by- og bygningshistorie. Endvidere har fremstillingens sigte sat nogle naturlige begrænsninger for, hvor bredt emnerne har kunnet behandles.

G E N E R E L D E L

KULTURMINDER

Overalt i det isfri grønlandske landskab finder vi håndgribelige vidnesbyrd om menneskers virke. Disse synlige spor i omgivelserne er en del af samfundets kulturarv.

Ved **kulturspor** forstås alle stedbundne materielle overleveringer, uanset deres oprindelse og karakter iverd-øvrigt.

Kultursporene omfatter **jordfaste fortidsminder** som for eksempel ruiner, bopladser, teltringe, køkkenmøddinger, grave ogstensætninger, og **minder fra nyere tid** såsom bygninger, bebyggelser, byområder og tekniske anlæg.

Til kultursporene hører også en række produktionslandskaber: nordboernes landbrugsområder og minerne fra dette århundrede vidner om udnyttelsen af landets naturressourcer. Og over hele landet findes lokaliteter med fedtstensbrud.

Kulturminerne er en del af folks hverdag, og deres bevaring er en samfundsinteresse på linie med andre samfundsinteresser. Det er imidlertid hverken muligt - eller ønskeligt - at alle kulturminer bevares. Spørgsmålet bliver da at finde frem til, hvilke kulturminer, der bør bevares på grund af deres særlige værdi.

Ud fra en overordnet betragtning kan kulturminerne anskues under en international-, en grønlandsk- og en lokal synsvinkel.

Set i internationalt perspektiv må nordbo-områderne

Kulturminde

med kontinuerlig bosætning siden slutningen af 900-årene og de få tilbageværende lokaliteter med tørvemurshuse betragtes som Grønlands særlige bidrag til verdenssamfundet kulturhistorie. Ligeledes påkalder de tidligste kolonibebyggelser, herunder hernehutmisionens bygninger og anlæg, sig international opmærksomhed. I grønlandsk sammenhæng tillægges disse kulturminde værdi som historiske monumenter.

Men herudover findes en lang række kulturminde, som afspejler udviklingen i bolig-, arbejds- og produktionsvilkårene og i udbygningen af samfundets institutioner fra koloniernes grundlæggelse og til idag. De kulturminde - bygninger bebyggelser og tekniske anlæg - som i særlig grad kan belyse træk af den samfundsmæssige udvikling anses for værdifulde i grønlandsk sammenhæng.

Indenfor landets grænser vil der være kulturminde, som er vigtige lokalt, men tilsvarende findes måske i en naboby eller -bygd. En bestemt type er sjælden på een lokalitet, men hyppigt forekommende andre steder. Dette kan føre til at et kulturminde, der vurderes højt lokalt, i landssammenhæng anses for mindre betydningsfuldt.

Hvor der lokalt findes kulturminde, som anses for værdifulde er det kommunalbestyrelsernes opgave at værne om dem. På landsniveau er det landsstyrets forpligtelse at sikre de mest betydningsfulde for eftertiden, ligesom landsstyret må være opmærksom på de internationale interesser i opretholdelse af kulturarven.

Formålet med at tillægge kulturminder værdi er, foruden at gøre opmærksom på deres eksistens, at fremme bestræbelserne for deres opretholdelse. En sådan operationel betragtningsmåde tager udgangspunkt i de styringsmidler, der er til rådighed til sikring af kulturminderne: planlægningslovgivningen og fredningsloven.

Når kulturminder er **bevaringsværdige**, vil det sige, at de bør reguleres med henblik på bevaring i den kommunale planlægning. Blandt de bevaringsværdige kulturminder vil der være nogle, som tillægges så høj værdi, at de bør gives en mere omfattende beskyttelse. Disse kulturminder er **fredningsværdige** og beskyttelsen af dem tilvejebringes gennem fredning. Det er pålagt Grønlands Landsmuseum at rejse fredningssag på kulturminder, der er vigtige til belysning af landets kulturhistorie.

Når et kulturmindes værdi er fastslået, må der tages konkret stilling til, hvordan det kan opretholdes. Bevareningen af bygninger, bebyggelser og byområder vil ofte være forbundet med problemer af teknisk og økonomisk art. Det er vigtigt at skelne mellem vurderingen af kulturmindets værdi og de praktiske muligheder for at gennemføre en bevaring. Jo større et kulturmindes værdi er, jo længere ^{vil} ~~må~~ samfundet være ^{interesseret i} ~~villigt til~~ at strække sig for at løse problemerne.

Det grundlæggende princip for alt bevaringsarbejde er vedligeholdelse og tilsyn. Uden vedligeholdelse vil kulturminderne gå til grunde. Når bygninger står tomme

Kulturminster

eller ikke er under dagligt opsyn, vil vedligeholdelsen ofte svigte, ligesom bygningerne i højere grad er udsatte for at lide overlast. Det betyder i praksis, at bygninger bevares bedst ved at blive brugt.

I den internationale debat om bygningsbevaring samler opmærksomheden sig i disse år om strategier for bevaring. De centrale begreber er rehabilitering og revitalisering - det vil sige **genopretning** og **genanvendelse**.

Genopretning af en bygning kan omfatte alt fra istandsættelse af bygningen, som den forefindes, til tilbageføring af bygningen til dens oprindelige udseende. Genanvendelse kommer naturligt på tale, hvor bygningen står tom, men også hvor man finder, at en anden anvendelse end den hidtidige bedre vil tilgodese bygningens opretholdelse på længere sigt.

Bevaringsstrategierne har også gyldighed, hvor man står overfor opretholdelsen af værdifulde bebyggelser og byområder.

Det kan ikke undgås, at bevaringen af kulturminster kommer i konflikt med andre samfundsinteresser. Dette vil især gøre sig gældende i byområder under omdannelse og udbygning. Afvejningen mellem forskellige samfundsinteresser påhviler kommunalbestyrelserne og landsstyret.

I spørgsmålet om bevaring af kulturminster vil valget i sin enkleste form stå mellem: hvad er det, man har - og - hvad er det, man vil have istedet. Beslutningsta-

gerne kan her trække på den viden, som Grønlands Landsmuseum ligger inde med og som i disse år er under opbygning i lokalmuseerne.

Bevaringen af landets kulturminder bygger imidlertid på en grundlæggende forståelse i befolkningen af kulturmindernes betydning. Det vil være op til den enkelte ejer og bruger, politiker og administrator, at tage hensyn til kulturminderne, uanset om de formelt er fundet bevaringsværdige eller fredningsværdige.

BEVARINGSINTERESSER

I den fysiske planlægning kan bevaringsinteresserne sammenfattes i de historiske værdier og de arkitektoniske værdier, der knytter sig til bygninger, bebyggelser og bydele.

De bygninger, der står idag, er alle opført efter Hans Egedes anlæggelse af kolonien Godthåb i 1728 - og langt de fleste i nyeste tid.

Den by-og bygningshistoriske udvikling kan oversigtligt inddeles i tre perioder: koloniernes etablering og konsolidering i 17-og 1800-årene, koloniernes gradvise omdannelse til bysamfund i første halvdel af dette århundrede, og byernes udbygning efter 1950.

TRÆK AF BYERNES HISTORIE

1) Handlen og missionen fælles interesser i at samle - Farøbygdning af huse og samling af missionen.

2) Forskellige interesser. Handlen ønsker spredning af bosættelse for at sikre skindudhandling Missionen ønsker samling.

3) Koncentration i forbindelse med fiskeriindustrien.

Byerne på Vestkysten har deres oprindelse i 1700- og 1800-årenes kolonier. Kolonierne blev oprettet som handelspladser. Flere af de første anlæg er efter få år blevet flyttet, når man fandt en anden lokalitet, der var bedre egnet til formålet. Med missionen blev grundlaget for kolonierne styrket.

Kolonierne er landets første permanente bosættelser. Helårsbosættelsen betegner et brud i forhold til fangersamfundets bosættelsesmønster med sommer- og vinterboplads.

I begyndelsen af dette århundrede bestod en koloni endnu kun af en lille snes "europæiske" huse: Boliger for handelsbestyreren og assistenten og enkelte andre boliger blandt andet til lægen, præsten og fartøjfører. Derudover en række produktionsbygninger: butik, et eller to pakhuse, bryghus, bødkerværksted, bageri, kulhus og krudthus samt spækhuse og eventuelt tranbrænderi. Og endelig: kirke, skole og sygehus. Hver funktion havde sit hus. Omkring de "europæiske" huse lå i det højeste et halvt hundrede "eskimoiske" huse.

Byerne på Østkysten er grundlagt i nyeste tid. Ta-siilaq i 1894 og Scorsbysund i 1925.

Qaanaq - Kund Rasmussens "Station Thule" fra 1910 - blev flyttet til sin nuværende plads i 1953.

Frem mod 1950 voksede de driftigste kolonier på Vestkysten til byer. Udviklingen fandt sted på baggrund af en vedvarende anlægsaktivitet i forbindelse med opbygningen af alle dele af samfundslivet.

Byerne karakteriseres omkring 1950 som bebyggelser

Træk af byernes historie

bestående af enkeltbygninger, overvejende småhuse, tilfældigt placeret på terrænet, alene styret efter "de forhåndenværende fjeldknoldes princip". Bebyggelsen ligger mere eller mindre samlet omkring det gamle koloniområde og havnen.

Byens boliger består udelukkende af eenfamilieshuse. De selvbyggede tørvemurshuse er næsten helt afløst af små træhuse som, bortset fra kakkelovn, er installationsløse. De offentligt ansatte danske råder over større og mere veludstyrede boliger, dog uden vand og kloak.

Med Grønlandskommissionens betænkning i 1950, og efter beslutning i Grønlandsudvalget i 1960, bliver det en erklæret politik at fremme byernes udvikling. Man sigter mod en koncentration af befolkningen i Vestkystens "åbentvandsbyer".

Grønlands Tekniske Organisation får til opgave i samarbejde med de grønlandske myndigheder og befolkningen at skabe bymiljøer, der bedst muligt tilgodeser lokale ønsker, indenfor rammerne af de offentlige anlægs- og driftsbudgetter.

Den grundliggende tankegang i byplanlægningen adskiller sig ikke principielt fra den, der gør sig gældende andre steder i verden. I bybygningen tilstræbes det i vidst muligt omfang at indordne bydannelsen under de naturgivne geografiske forhold. Byerne funktionsopdeles i områder forbeholdt beboelse, erhverv, centerformål m.v. Mere eller mindre koncentreret bebyggelse veksler med ubebyggede naturarealer.

Træk af byernes historie

Byerne vokser i størrelse og udstrækning. I flere byer etableres satellitbebyggelser eller -bydele. De enheder, der planlægges for, tager til i omfang, både når det drejer sig om områder til boligbyggeri og områder til specialbyggeri for forskellige samfunksfunktioner. Bybillederne præges idag af disse store enheder.

Indenfor boligbyggeriet stiller tekniske og økonomiske faktorer krav om tættere bebyggelsesformer end eenfamiliehuse. I 1950'erne indtroduceres de første moderne etagehuse, som to etages stokke med altangang, for i de følgende år at følge tendenserne indenfor etagehusbyggeriet i Danmark. 1960'ernes større og højere huse placeret efter retvinklede systemer afløses i 1970-80'erne af lavere byggeri i mindre enheder, hvor bebyggelsernes helhedsudformning og miljø får større opmærksomhed.

Som nogle gennemgående træk i bebyggelsesplanerne kan peges på bebyggelsens placering på højtliggende fjeldpartier, hvorfra der er udsigt. Husene ligger ofte parallelt med det kuperede terræns kurveforløb, eller bygningsretningen kan være bestemt af en parallelitet i forhold til de snebærende vinde. Etagehusene sætter mere eller mindre udtalt deres præg på Vestkystens byer syd for Diskobugten.

Indenfor det lave boligbyggeri opføres een-og tofamiliehuse og rækkehuse. Fra 1950-og 60'erne findes i alle byerne een-og tofamiliehusområder tilrettelagt over et stramt planskema. Dette byggeri tilfører især bybilledet i Qasigiannguut en særlig arkitektonisk helhedkarakter.

Træk af byernes historie

- GTO een- og dobbelt kvadrater i alle byer.
- Områderne opfatter af mange som et særligt karakteristisk grønlandsk bybillede.

I Upernavik består boligbebyggelsen helt overvejende af eenfamiliehuse af forskellige GTO-typer. Med sin ensartede bebyggelse, som ligger koncentreret på en vestvendt fjeldskråning, har byen fået et sjældent helstøbt bybillede.

Den byplanmæssige indsats har i den forløbne periode haft et meget betydeligt omfang. Planlægningen har været snævert forbundet med realiseringen af alle former for anlægsopgaver. Den planlagte bybygning er et særkende for det grønlandske samfund. I 1979 er byplanmyndigheden overgået til kommunerne.

Bybevaringsinteresserne

Det er fortsat kolonitidens bygninger og bygningsanlæg, der præger byernes centrale dele. Men bygningerne indgår sammen med havnearealer, åbne grønninger og haver omkring husene i helheder. "Kolonihavnen" eller "Den gamle bydel" repræsenterer således på baggrund af sin historiske oprindelse og arkitektoniske egenart, historiske og arkitektoniske miljøværdier.

I de nyere byområder, for hvilke GTO har haft hovedansvaret, er der i mange tilfælde skabt velfungerende og arkitektonisk velordnede helheder. Typehusområderne med een- og tofamiliehuse placeret henover terrænet efter et stramt planskema, og flere etagehusområder, som for eksempel Radiofjeldet i Nuuk og Forlandet i Maniitsoq, repræsenterer væsentlige arkitektoniske

Træk af byernes historie

miljøværdier. Men også flere større specialbebyggelser: indkvarteringslejre, skoler og institutioner m.v. er arkitektonisk bemærkelsesværdige.

TRÆK AF DEN BYGNINGSHISTORISKE UDVIKLING

Ved koloniernes anlæggelse bestod landets bebyggelse af tørvemurshuse. Disse vinterhuse var opført af tørv, sten og drivtømmer. Om foråret blev taget fjernet, hvorved hustomten kunne gennemluftes. Sidst på efteråret blev den overdækket påny og huset genskabt. I sommerperioden boede man telte.

17-og 1800-årene

De europæiske bygninger kan, hvad konstruktionen angår inddeles i tre hovedtyper: stokværkshuse, bræddeklædte bindingsværkshuse og stenhuse.

Stokværkshusene er bygget med vægge af massive tømmerstokke lagt ovenpå hinanden. De er opført i perioden 1738-1870 og overvejende til beboelse. Stokværkshusene har været afbundet - prøveopført - i København, iden de blev skilt ad og sejlet til Grønland. Norske og nordtyske håndværkere har formentlig forestået tilværelsen af stokværkshusene, der i dansk sammenhæng repræsenterer en fremmed byggeskik.

Allerede i slutningen af 1700-årene blev byggeriet rationaliseret gennem fremstillingen af typehuse. I 1777 udsendtes en serie på tolv ens stokværkshuse, tegnet af J.C.Suhr. Når flere af disse huse eksisterer endnu, skyldes det formentlig, at bygningstypen egnede sig til at blive flyttet. Nogle af husene er således flyttet 2-3 gange.

Efter fælles tegninger opførte handelen og kirkevæsenet i 1840'erne en række toetages stokværkshuse. Det

Træk af den bygningshistoriske udvikling

er landets første etagehuse. På sammen tid begyndte man at genbruge nogle af de ældre stokværkshuse ved at hugge dem om til "nye".

De **bræddeklædte bindingsværkshuse** er opført over et skelet af tømmer beklædt med brædder. Oprindeligt blev husene - ligesom stokværkshusene - udsendt fra Danmark i "tilhugget" stand. De blev først og fremmest anvendt til pakhuse, butikker og værksteder. Men efter 1870 indtræder en radikal ændring i byggemønstret, idet så godt som alle beboelseshuse herefter også opføres som bræddeklædte bindingsværkshuse.

Omkring 1890 forbedres bygningstypen. Bindingsværkskonstruktionen beklædes med tre lag brædder med tjære-pap imellem, og væggene isoleres med træuld. Samtidig introduceres spåntaget til afløsning af bræddetage, hvor brædderne enten var lagt "een på to" eller på "klink". De første huse af den ny type er tegnet af arkitekt C.I.Kyhn og opført som et eksperiment ved anlæggelsen af Tasiilaq i 1895.

Stenhusene er opført af det lokale stenmateriale, granitten. Stenene er groft tilhugget og stablet på fladen, og endelig tætnet med fugemørtel. I byerne anvendtes stenhusene sjældent til boliger, men i stor udstrækning til spækhuse, tranbrænderier, pakhuse og værksteder. I sidste halvdel af 1800-årene fandt der et omfattende stenbyggeri sted, fortrinsvis i Sydgrønland.

Træk af den bygningshistoriske udvikling

1900- 1950

Under indtryk af danske boligidealer fik det traditionelle tørvemurshus allerede i 1800-årene tilført europæiske bygningselementer. Da bygningstypen samtidig overgik til helårsbolig ændredes dens økologiske grundlag. Konsekvensen var, at husene i mange tilfælde blev sundhedsfarlige. Alligevel bygges disse huse fortsat i århundredets begyndelse, for dog gradvist at blive afløst af det lille træhus.

Andre af disse selvbyggerhuse rejses af danske håndværkere. Det er som regel små, solidt udførte træhuse, ofte med kvistudbygninger og mange detaljer. Ofte er der til husene knyttet en lille have omgivet af stakit.

Til samfundets forskellige institutioner: handelen, kirken, undervisnings-og sundhedsvæsenet opføres en lang række markante bygninger. Mange af disse er tegnet af tømrermester P.A.Cortzen, arkitekt Helge Bojsen Møller og den første betydende grønlandske bygmester Pavia Høegh.

Helge Bojsen Møller var Grønlandsstyrelsens arkitekt gennem tyve år. Hans mange arbejder er kendetegnet ved høj arkitektonisk kvalitet. De tidligste byggerier i en "nordisk stil" afløses af en "klassicistisk" præget træhusarkitektur.

Som et karakteristisk træk for perioden males de offentlige bygninger. Den røde facadefarve angiver handelens bygninger, den gule signalerer sygehusvæsenet, og den grønne televæsenet. Senere fortsætter Grønlands

Træk af den bygningshistoriske udvikling

Tekniske Organisation skikken med blå facadefarve til egne bygninger.

Efter 1950

Oprettelsen af Grønlands Tekniske Organisation blev indledningen til en bygge-og anlægsaktivitet af hidtil usete dimensioner.

Byggeriet kan oversigteligt opdeles i boligbyggeri og specialbyggeri til forskellige samfundsfunktioner.

Indenfor det lave boligbyggeri udviklede først Grønlandsstyrelsens arkitektkontor og senere GTO's tegnestue, en række typehuse. Tofamilieshuset "Type 18D" er et af de hyppigst forekommende. Det er et bræddeklædt bindingsværkshus, der viderefører træhustraditionen, dog med tagpap som nyt tagdækningsmateriale.

Med "Typehus 67" introduceres en ny byggeteknik efter nordamerikansk forbillede. Et spinkelt bindingsværksskelet beklædes med krydsfinerplader på lofter, vægge og gulv. Bygningstypen, der blev tilrettelagt i flere størrelser, opføres stadig i lidt ændret udgave. "Typehus 67" er tegnet af arkitekterne Viggo Møller Jensen og Thyge Arnfred.

Etagehusbyggeriet forudsætter brugen af jernbeton som bærende konstruktion. I midten af 1960'erne fastlægges den byggemåde for etagehusene, som siden er blevet den mest anvendte: jernbetondæk og bærende tværvægge støbt på stedet med ydervægge, skillevægge, døre og fast inventar udført af færdige lette elemen-

Træk af den bygningshistoriske udvikling

ter. Husene fremtræder ved første øjekast som store træhuse med farvesatte facader.

Ved en række større etagehusbyggerier fra slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne er de præfabrikerede facadeelementer beklædt med hvid eternit. Hvor yderligere altanplader og altanbrystninger er færdigstøbte og oplagt på synlige betonkonsoller bliver disse huse indbegrebet af "betonbyggeri".

Indenfor specialbyggeriet udviklede arkitekterne Henning Jensen og Torben Valeur i 1960'erne en bygningstype til indkvarteringsboliger for håndværkere. På et skivefundament af beton, der giver stor frihed med hensyn til bygningernes placering på terrænet, er opført en bindingsværkskonstruktion i een eller to etager. De samme arkitekter udformede til standardskolebyggeriet en anden bygningstype, hvor et massivt betonfundament føres op til brystningshøjde. Over denne rejses en trækonstruktion, som tillader stor fleksibilitet indenfor bygningens ydre ramme. Begge typer af byggeri er kendetegnet ved forenklede hovedformer og detaljer samt en robust materialevirkning, træk som bliver fremherskende i den nyere arkitektur.

Fra samme periode repræsenterer lufthavnsbygningerne i Kangerdlussuaq tanker om et specifikt arktisk byggeri. På grund af permafrosten er bygningerne funderet på betonpæle og hævet en halv meter over terrænet. Den bærende konstruktion er udført i jernbeton, hvorpå der er fastgjort en let facadekonstruktion af aluminiumsplader. Byggeriet er forestået af arkitekt Tage Nielsen.

Træk af den bygningshistoriske udvikling

De lette metalplader er også anvendt ved en række andre byggerier, hvor specielt flere GTO-inkvarteringer samt kollegiehøjhusene i Nuuk og Maniitsoq påkalder sig opmærksomhed. Pladernes overflader fremtræder sort-behandlede, hvorved bygningerne kommer til at stå præcist aftegnede i forhold til omgivelserne uden synsmæssigt at konkurrere med de farvesatte bygninger i omgivelserne. Det "sorte byggeri", som har bygningsdetailler i stærke røde eller orange farver, er tegnet af Viggo Møller Jensen og Thyge Arnfred.

I dagens erhvervsbyggeri bruges farvesatte metalplader i vid udstrækning som facadebeklædning.

I 1970- og 80'erne har arkitekt Henning Larsen tegnet kommunekontorer, skoler og idrætshaller til flere byer. Byggerierne er kendetegnet ved opdeltede bygningskroppe med eensidigt tagfald og rødmalede træbeklædte facader. Det arkitektoniske udtryk tillader stor frihed ved løsningen af den enkelte opgave, ligesom det har vist sig velegnet ved senere udvidelser. Trods de enkelte bygningers ofte betydelige omfang, indgår de på en stilfærdig måde i bybilledet og må betragtes som eksempler på god moderne arkitektur tilpasset grønlandske forhold.

I specialbyggeriet indtager kirkerne en særlig plads som følge af kirkelivets traditionsbundne samfundsmæssige betydning. Arkitekt Ole Nielsen har tegnet de fleste ny kirker i byerne, hvoraf kirken i Aasiaat er ~~den arkitektonisk mest vellykkede~~. Ole Nielsen har også forestået ~~fine~~ tilbygninger til flere af Helge Bojsen Møller's kirker blandt andet "Blækhuset" i Qequer-

kan fremhæves som eksempel på

~~den arkitektonisk mest vellykkede~~

Træk af den bygningshistoriske udvikling

tarssuaq. Arkitekt Holger Jensen har tegnet nogle særprægede kirkebygninger til Kangatsiaq og Nappasoq.

Bygningsbevaringsinteresser

Koloniernes tidligste bygninger og de få oprindelige tørvemurshuse, der er tilbage, må idag betragtes som historiske monumenter.

Det bræddeklædte bindingsværkshus, som det gradvis tog form fra 1800-årenes enkle huse til 1900-årenes teknisk mere tidsvarende huse, kan karakteriseres som traditionel grønlandsk byggemåde.

De markante offentlige bygninger fra begyndelsen af dette århundrede repræsenterer udover deres historiske værdi, som vidnesbyrd om den samfundsmæssige udvikling, arkitektoniske værdier.

Med bistand fra et bredt spektrum af konsulenter har Grønlands Tekniske Organisation skabt bygningstyper og bebyggelser på baggrund af en samfundsmæssig helhedsopfattelse. GTO's byggerier repræsenterer en fortløbende række forsøg med bygge- og anlægsteknik og bygningsudformning. Mange bygninger og bebyggelser har brugsmæssige og arkitektoniske kvaliteter.

Byggeriet idag er tydeligt påvirket af den byggeskik, GTO har været fortalere for.

Der peges på tre faktorer som på afgørende måde har haft betydning for den bygningsmæssige udvikling fra kolonitiden til idag: For det første har det offentli-

Træk af den bygningshistoriske udvikling

ge været den altdominerende bygherre, når det galdt samfundets fysiske opbygning. For det andet har bygherrerollen igennem de seneste årtier været lagt i hænderne på een organisation. Og for det tredje har de indvolverede arkitekter været tvunget til - og i vid udstrækning formået - at tilpasse sig givne vilkår.

På baggrund af det bygningshistoriske forløb - sammenholdt med de nævnte faktorer - vil det være muligt at tale om en **grønlandsk bygningskultur**. Der er således en nøje sammenhæng mellem det, som under eet betegnes "de særlige grønlandske forhold" og de bygninger, der danner ramme om den grønlandske dagligdag.